

James Henry Creagh - Over the borders of Christendom and Eslamiah

(prijevod dijela o Mostaru)

James Henry Creagh, engleski putopisac, porijeklom Irac, rođen je 1836. g. i bio je u obilasku Bosne i Hercegovine istovremeno kad i sir Arthur John Evans 1870-ih. Kolima u pratnji kočijaša 1875. g. putuje od Bosanskoga Broda do Metkovića novom cestom napravljenom samo deceniju ranije. Bilo je to vrijeme pobune dijela muslimana protiv vlasti u Stambolu. No, premda su ih zatekle iste prilike u ovim krajevima, ova dvojica različito donose doživljaj. Dok je Evans veću pozornost usmjerio na političke prilike, Creagh, iako dosta nadmena stila i pun ironije, unosi dosta živosti, dozu humora čak i u najozbiljniji događaj, tako da je izuzetno zanimljivo pratiti njegov putopis „Over the borders of Christendom and Eslamiah” (Na razmeđu kršćanstva i islama) iz 1876. g. Sukladno nazivu svoje knjige, on na svakom koraku prikazuje razlike između civilizacija Zapada i Istoka, što čini s posebnim zanosom, pa tako navodi situaciju na koju nailazi čim prijeđe iz Njemačkog Broda u Turski Brod: „Tamo su se nalazili već od prije prepoznatljiviji likovi koji su sjedili na verandama u vrlo lošem stanju, s turbanima na glavama i prekriženih nogu, ili za klimavim tezgama, provodeći dane pušeci ili prebirajući tespah prstima.” Inače, kao vojnik se borio u Krimskom ratu (1853. – 1856.), a dio života proveo je i u Indiji. Oduševljavali su ga živopisni prizori u našim krajevima, sporost putovanja na konjima i kočijom, divlja i egzotična muzika, plesovi puni znakovitosti, običaji „barbarskih plemena”, njihova pokornost vladarskoj nadmenosti. Na odlasku iz Mostara, na Buni je prošao i pored „ladanjske kuće staroga Ali-paše na obali vijugave rijeke što se ulijeva u Neretvu”, koje je predstavljalo pravu oazu u odnosu na ostali sumorni krajolik.

[...] Nedaleko Mostara smo se zaustavili kraj nekoga vrele. Tu su tatari otvorili svoje male torbe, izvukli iz njih goleme svilene turbane i ukrasili njima glave kako bi ulazak u glavni grad učinili zvaničnim i dostojanstvenim. Velika me je gomila slijedila do dvorišta hana. [...] Han, ili hotel, slični na one ustanove koje su na tako zabavan način opisane u Don Kihotu. Sobe su zaposjeli ljudi koji su većinom djelovali istinski plemenito: njihovo ponašanje je u svakom pogledu bilo gospodsko. [...] To su begovi, ili pripadnici stare turske stranke. Oni su uglavnom siromašni, no i potrebe su im male. Njihovi konji, a možda i većina pratilaca, provest će noć u štali. Beg sjedi na sofi načinjenoj od bisaga i prostirke, večera rižu i kiselkast kruh i čvrsto spava kraj svoga oružja. Moj je susjed bio darovit čovjek: zabavljao me je unjkavo pjevajući nekoliko pjesama i prateći se na maloj gitari. Putnik se u ovim zemljama navikne na insekte pa ni ja nisam obraćao pažnju na te male životinje koje su, čak prije nego što sam legao na krevet, uspjele da mi se uvuku u cipele. Nijedan Turčin nije kadar da sam sebe obrije, tek kad sam počeo to da radim sam, oni su pratili svaki moj pokret zabezeknuti od čuđenja, koje uvijek izaziva svaka novina. Sve dotle dok su se držali podalje i nisu me ometali, nisam se bunio. Ali me je znatiželjna gomila naposljetku sasvim okružila, dok je jedan čovjek iz prvih redova proturao glavu između mog lica i maloga ogledala. Ugledavši iznenada bubuljicu na nosu, ovaj se toliko nagnuo naprijed kako bi je bolje osmotrio da mi je potpuno zaklonio pogled na ogledalo. Bio sam prisiljen završiti toaletu hodajući po verandi, stalno praćen začuđenom gomilom, koja je očigledno

smatrala da se takav vrstan mađioničar može nagovoriti da ponovi predstavu. Poslije šalice dobre kave i neizostavne huke krenuo sam iz hana. [...]

[...] Jedan stari Turčin, koji je (u Mostaru) imao kuću s velikom baščom, pozvao nas je da ga posjetimo. Upravo kad smo posluživani raznim osvježenjima na velikom sagu ispod ugodne hladovine razgranatog oraha, jedan poslužitelj je prevrnuo poslužavnik s kavom u krilo gospođe Hrvatice obučene u svilenu haljinu boje jorgovana.

Starac je bio očigledno ojađen ovom nespretnošću i zamolio je gospođu da ode u odaje jedne od njegovih žena uvjeravajući je, kao što se to stalno čini u ovakvim okolnostima, da će se mrlje svakako moći ukloniti. Naš domaćin je inače vrlo bogat i jedan od najuglednijih velikodostojnika u Hercegovini, a zbog blizine nedavno izgrađene katoličke crkve želi prodati kuću i posjed jer ne želi biti ukaljan sjenom hrama drukčije vjere.

Nakon što se vratila s očišćenom haljinom, gospođa me je uvjeravala da se njegovo domaćinstvo vodi na osnovu zasebnih soba. Njegove se tri žene, inače poprilično živahne, odvojeno hrane i zabavljaju, bez miješanja jedne s drugom osim za vrijeme posjeta gostiju. Plavobradi (kako sam prozvaio svog domaćina) ima svoje sobe u prizemlju gdje prima svoje prijatelje te povremeno skokne na kavu gore kad se zaželi ženskoga društva, dijeleći ravnomjerno svoju pozornost na svaku od njih tako da ni jedna nema razloga za nezadovoljstvo.

Najstarija mu je supruga bila izuzetno debela hodajući i dišući s jednakim naporom. Iako je naš vrlo šarmantni lord bio blizu šezdesetima, njegova najmlađa mladenka je, po riječima moje sugovornice, bila „dražesna devetnaestogodišnja djevojka, puna mladenačkog duha i zanosne ljepote.”

Usprkos njegovoj netrpeljivosti, stari je Turčin bio iznimno učtiv upućujući mi brojna pitanja o Engleskoj i muslimanskim podanicima Njena Veličanstva, a kada smo bili na odlasku, izrazio je zadovoljstvo zbog našeg posjeta i srdačno se rukovao sa svima nama. Poneki muhamedanci se smatraju uprljanim ako dodirnu kršćanina. Tako je i naš Paša, bivši glavni guverner Hercegovine, a kojega smo nedavno posjetili, uvijek uza se imao par rukavica koje je hitro navlačio prilikom prijema nekog konzula, plašeći se da ne oskrnavi svoje ruke dodirujući bezbožnika. Ovakve predrasude su učestalije u turskim azijskim pokrajinama nego u europskim. Tako sam primijetio da i u Bosni i u

Hercegovini, usprkos međusobnim netrpeljivostima, kršćani i muslimani piju iz iste čaše bez ustručavanja i puše isti čibuk. [...]

[...] Bijele kuće ravnih krovova, krivudave ulice i prašina daju Mostaru izgled kakvog sirijskog grada. Doslovan prevod riječi „Mostar“ je grad s mostom i on se tako zove po jednom starom rimskom mostu čiji jedini luk ovdje premošćuje Neretvu na visini od pedeset stopa. Dvije kule, koje tako često spominju rimski historičari, još stoje kraj mosta, i mada je slikovit trošan i uzak luk djelo turskih graditelja, nema sumnje ko je izgradio njegove masivne temelje. Grad je smješten na obje strane duboke jaruge kroz koju protječe rijeka. Pećine obrasle bršljanom, mahovinom pokriveno stijenje i oronule utvrde miješaju se u neredu među visokim kamenim zidovima koji okružuju kuće, što daje Mostaru izgled gomile malih tvrđava.

Nije neobično vidjeti vrt koji se nalazi na suprotnoj strani ulice u odnosu na kuću kojoj pripada, i budući da su i kuća i vrt opkoljeni vrlo visokim kamenim zidovima, uska ulica djeluje vrlo sumorno. Mnoge od ovih građevina su u ruševinama i kakav učeni ljubitelj starina bio bi zbunjen izmjenama i premještanjem drvnog materijala. Grad su zauzeli Venecijanci prije otprilike dvjesto godina, no okrugla kula stražara na padini golog brijega iznad grada predstavlja jedini ostatak talijanske gradnje. Onaj dio grada koji se nalazi na desnoj obali rijeke potpuno se razlikuje od starog dijela na suprotnoj strani. Kada se prijeđe most, slikovite staze vode do malenog udubljenja u brdu, gdje se nekoliko pjenušavih vodopada stropoštava između starih lukova, bršljanom pokrivenih zidova, vrtova, mlinova, kuća i stijena koje izgledaju kao da su tu samo radi ukrasa.

Dugo smo sjedili tu i uživali u svježini hladovine. Kad sam izrazio svoje čuđenje što neki od bogatih stanovnika grada nemaju kuće u tako lijepoj okolini s vodopadima i voćnjacima, rekli su mi da povremene bujice plave zdanja kojima sam se toliko divio i da se ništa ne može oduprijeti ovim nepogodama. Za vrućih dana stanovnici grada dolaze ovdje da se rashlade pod velikim granama, uživajući u divnom mirisu voćaka i hladovini koju pruža voda iz vodopada, čiji se žubor miješa s pjevom ptica, muzikom gitara i monotonom harmonijom turskih pjesama. Ovo sjenovito utočište suviše je maleno da bi se moglo nazvati dolinom i može se jedino usporediti sa špiljom ili amfiteatrom. Razlika u temperaturi između nje i vrućih i prašnjavih ulica koje su tako blizu je ogromna.

Hercegovačka dobrovoljačka konjica i rezerva, čiji je prolazak ulicama praćen bučnom muzikom, bile su na obuci kad sam boravio u Mostaru i obje su se sastojale od lijepih mladih Muslimana vojničkog držanja. Ta je scena navela sve djevojke da provire kroz prozore i preko baštenskih zidova. Dvanaestak mladih Turkinja, ne sluteći da se nalazim na malom prozoru što gleda na njihovu kuću, istrčalo je da proviri na vojnike kroz rupe na ogradi. Bile su visoke i lijepo građene, no njihova lica su bila premazana crvenom bojom i žena koja ih je sve dobro poznavala uvjeravala me je da su duge pletenice, koje su im se spuštale niz leđa, lažne. [...]

[...] Također smo upriličili posjet Višoj djevojačkoj školi koju vode rimokatoličke sestre iz Zagreba. Međutim, mada smještaj, ishrana i školovanje koštaju samo 14 šilinga mjesečno, nema više od tridesetak učenica. Direktorica mi je objasnila da se ne

pravi nikakva razlika u vjerama, nego da u školu primaju sasvim slobodno djevojke kako muslimanske tako i pravoslavne vjeroispovijesti. Ručni su radovi i vezovi koje rade ove djevojke izuzetno lijepi. Veliku većinu djevojaka, izuzev par njih koje su već punoljetne, čine djevojčice.

Vrućina i blještavilo golog kamena odlično pogoduju razvoju i rastu sasvim zgodnih škorpija – prilično velike primjerke sam ubijao u krevetu prije spavanja. Rečeno mi je da su otrovne te da njihov ugriz izaziva intenzivnu bol. Hercegovačko vino prijatnog je okusa i veoma je jako, ali zbog načina na koji ga pripravljaju, postaje kiselo nakon samo nekoliko dana putovanja.

Mostar je najvjerojatnije najjeftiniji europski grad. Odlično voće, riba, meso i povrće, mogu se kupiti u velikim količinama za samo nekoliko novčića. Trgovina je, međutim, tako povoljna za kupca zahvaljujući tome što robe ima u obilju, a novca veoma malo. U pet sati ujutro moj prijatelj Perzijanac¹ donio mi je šalicu čaja. Od svih gadnih stvari koje sam ikad morao progutati, ta tečnost je imala najmanje sličnosti s mirisnom šalicom čaja koju bi pripravila kakva engleska bakica.

„Napravio sam ga specijalno za Vašu ekscelenciju“, reče Perzijanac s dubokim uzdahom, „i moja se jetra pretvara u vodu zato što čaj nema naklonost Vašega stomaka.“

(Preveo: Tibor Vrančić)

---

¹ Vlasnik hana u kojem je Creagh odsjeo.

